

Любомира Ілійчук,

кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Liubomyra Iliichuk,

Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
liubomyra.ilichuk@pu.if.ua
ID *orcid.org/0000-0003-4274-6903*

УДК 376.1
ББК 74.2

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ У ШКОЛАХ ГІРСЬКИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF INCLUSIVE EDUCATION IN SCHOOL OF MOUNTAINS REGIONS OF UKRAINE

У статті висвітлено організаційно-методичні засади забезпечення права дітей з особливими потребами на освіту, розкрито актуальні проблеми організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, визначено сутність, особливості і проблеми впровадження інклюзивної освіти у загальноосвітні навчальні заклади гірських регіонів України. Зазначено, що інклюзивна освіта на шляху становлення в нашій державі переживає чимало труднощів, до яких належать невідповідність педагогічних кадрів до роботи з дітьми з особливими потребами у загальноосвітній школі, недостатній ступінь розвитку нормативно-правової бази, неналежне додаткове фінансування інклюзивних закладів, низький рівень навчально-методичного забезпечення. Підкреслюється, що процеси інтегрування дітей з особливими потребами в загальноосвітні навчальні заклади набувають поширення в Україні, що вимагає підвищеної уваги суспільства і держави до навчання особливих дітей на засадах гуманізму і толерантності, надання їм доступної та якісної освіти, що є показниками розвитку демократичного суспільства.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, гірське середовище.

The article outlines the organizational and methodological principles for the provision of the right of children with special educational needs, discloses the actual problems of organizing inclusive education in general educational institutions, identifies the essence, peculiarities and problems of the introduction of inclusive education in general educational institutions of mountain regions of Ukraine. It has been pointed out that inclusive education on the path of formation in our country is experiencing a number of difficulties, which include the lack of training of teachers for work with children with special needs in a secondary school, insufficient level of development of the normative-legal base, inadequate additional financing of inclusive institutions, low level of educational-methodical support. It is emphasized that the processes of integrating children with special needs into general education institutions are becoming widespread in Ukraine, which requires the increased attention of society and the state to the study of special children on the basis of humanism and tolerance, providing them with affordable and quality education, which are indicators of the development of a democratic society.

Keywords: children with special educational needs, inclusive education, inclusive education, mountain environment.

В статье освещены организационно-методические основы обеспечения права детей с особыми потребностями на образование, раскрыты актуальные проблемы организации инклюзивного обучения в общеобразовательных учебных заведениях, определена сущность, особенности и проблемы внедрения инклюзивного образования в общеобразовательные учебные заведения горных регионов Украины. Отмечено, что инклюзивное образование на пути становления в нашей стране переживает немало проблем, к которым относятся неподготовленность педагогических кадров к работе с детьми с особыми потребностями в общеобразовательной школе, недостаточная степень развития нормативно-правовой базы, ненадлежащее дополнительное финансирование инклюзивных учреждений, низкий уровень учебно-методического обеспечения. Подчеркивается, что процессы интеграции детей с особыми потребностями в общеобразовательных учебных заведениях получают распространение в Украине, что требует повышенного внимания общества и государства к обучению особых детей на принципах гуманизма и толерантности, предоставление им доступного и качественного образования, которые являются показателями развития демократического общества.

Ключевые слова: дети с особыми образовательными потребностями, инклюзивное образование, инклюзивное обучение, горные регионы Украины.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Проблема інклюзивної освіти в сучасному українському освітньому просторі набуває особливої уваги з огляду на те, що інтегрування осіб з особливими потребами в соціокультурне й загальноосвітнє середовище є сьогодні надзвичайно актуальним. Недостатня розробленість цієї педагогічної проблеми, збільшення кількості дітей з порушеннями психофізичного розвитку, котрі не мають змоги отримувати психолого-педагогічну підтримку та корекційно-реабілітаційну допомогу, недостатній рівень культури та освіченості педагогів та батьків, брак елементарної матеріальної бази, низький фінансовий стан сімей, незадовільне навчально-методичне забезпечення зумовлюють процеси переосмислення суспільством ставлення до осіб з особливими потребами [7, с. 5]. Інклюзивна освіта сьогодні передбачає рівний доступ до якісної освіти, що базується на гуманізмі, розвитку інтелекту і творчих здібностей, балансі інтелектуальних, етнічних і фізіологічних характеристик особистості.

В основу інклюзивної освіти покладена позиція, згідно з якою не учні створені для навчальних закладів, а саме навчальні заклади створені для учнів, тобто школа повинна враховувати потреби учнів, а не учні повинні підходити під ті чи інші критерії, які встановила школа. Звідси навчальний заклад повинен забезпечити навчання, виховання і розвиток дітей з особливими освітніми потребами в рамках єдиного освітнього простору в цілях їх інтелектуального, духовно-морального, творчого і фізичного розвитку; отримання дітьми з особливими освітніми потребами освіти відповідного рівня у середовищі здорових однолітків відповідно до Державного стандарту загальної середньої освіти; створення освітньо-реабілітаційного середовища і позитивного мікроклімату для задоволення освітніх потреб учнів з особливостями психофізичного розвитку; надання консультативної допомоги сім'ям [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. В останні десятиріччя значно поживався інтерес науковців до проблем соціальної, культурної і освітньої інтеграції дітей з особливими потребами. Так, дослідники розкривають концептуальні підходи соціально-педагогічного інтегрування дітей і молоді з функціональними обмеженнями (А. Захаров, І. Зверева, І. Іванова, А. Капська, В. Кондрашин, Л. Марченко, Н. Назарова, Л. Обухова, Р. Овчарова, С. Пальчевський), досліджують проблеми залученості дітей з особливими потребами до навчання в загальноосвітніх навчальних закладах (Л. Андрушко, В. Бондар, Л. Будяк, Т. Євтухова, А. Колупаєва, А. Копитін, В. Ляшенко, М. Малофєєв, М. Пісоцька, О. Савченко, М. Сварник, М. Семаго, В. Синьов, О. Столяренко, В. Тищенко, М. Швед, А. Шевчук, М. Шеремет), вивчають світовий досвід інтегрування дітей з особливими освітніми потребами у заклади освіти (Н. Кугуєнко, В. Шахненко, В. Шевченко).

Формування мети статті. Метою статті є визначити сутність, особливості і проблеми впровадження інклюзивної освіти у загальноосвітні навчальні заклади гірських регіонів України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ключовим положенням інклюзивної освіти сьогодні є те, що всі без виключення діти мають рівні права, умови та можливості в сфері освіти, незалежно від їх культурного, економічного і соціального статусу. Звідси сучасна школа повинна змінити ставлення до дітей з особливими потребами, які потребують не лише матеріальної і гуманітарної підтримки, медичної, професійної та соціально-побутової реабілітації, а й належних умов для реалізації своїх здібностей, нахилів, розвитку особистісних якостей і потреб. Інклюзія в кожному окремому випадку обумовлена конкретним контекстом (місто – село, етнічна/релігійна однорідність – розмаїтість, культурні традиції, економічний та соціальний рівень розвитку країни), і тому єдиної формули успішного залучення дітей з різними здібностями, яку можна застосувати до будь-якої школи, не існує [4, с. 39].

Переосмислення суспільством ставлення до дітей з порушеннями в розвитку, визнання їхніх прав на здобуття освіти, окреслення пріоритетних цілей, завдань, підходів в галузі спеціальної освіти зумовлює необхідність визначення оптимальних умов навчання дітей з особливими потребами у сільській місцевості. Недостатність фінансування навчальних закладів, низький рівень підготовки педагогів, скорочення штату вчителів, збільшення кількості дітей маргінальних груп, відсутність елементарної матеріальної бази, незадовільний фінансовий стан сімей, недостатній рівень культури та освіченості батьків, складність навчальних програм, особливо для дітей зі зниженим рівнем психофізичного розвитку, – це фактори, що зумовлюють кризу освітньої системи в селах, зокрема в гірських регіонах [1, с. 3]. Важливим чинником, що безпосередньо впливає на стан освіти в такому середовищі, є суттєве збільшення кількості соціально незахищених дітей, неблагополучних з точки зору фізичного і психічного здоров'я, соціального походження, які потребують кваліфікованої допомоги, навчання і підтримки.

Задля нормативного врегулювання процесу запровадження інклюзивного навчання у системі загальної середньої освіти в Україні розроблено «Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», який визначає механізм запровадження інклюзивного навчання в школи з метою реалізації права дітей з особливими потребами на освіту за місцем проживання, їх соціалізації та інтеграції в суспільство, залучення батьків до участі у навчально-виховному процесі [5]. Дане положення поширюється на всі школи України не залежно від їх місця розташування і підпорядкування. Тому впровадження інклюзивного навчання повинно відбуватися як на рівні міських, так і на рівні сільських, зокрема гірських, шкіл. Інклюзивні школи мають не лише забезпечити освітою всіх дітей, а й сприяти усуненню дискримінаційних установок і настроїв, створювати сприятливу атмосферу у громадах для розвитку інклюзивного суспільства.

Досліджуючи проблему впровадження інклюзивної освіти у загальноосвітні навчальні заклади гірських регіонів України, звернемо увагу на деякі статистичні дані за 2016-2017 н.р., надані Інститутом освітньої аналітики України: кількість загальноосвітніх навчальних закладів у гірських населених пунктах України – 650; кількість загальноосвітніх навчальних закладів у гірських населених пунктах Івано-Франківської області – 261; кількість учнів, які навчаються в загальноосвітніх навчальних закладах у гірських населених пунктах України – 104454 (Закарпатська обл. – 35186, Івано-Франківська обл. – 47953, Львівська обл. – 15670, Чернівецька обл. – 5645); кількість учнів з інвалідністю, які навчаються в загальноосвітніх навчальних закладах у гірських населених пунктах України – 1752 (Закарпатська обл. – 680, Івано-Франківська обл. – 795, Львівська обл. – 178, Чернівецька обл. – 99); кількість учнів, які навчаються в загальноосвітніх навчальних закладах Івано-Франківської області – 148521; кількість учнів з інвалідністю, які навчаються в загальноосвітніх навчальних закладах Івано-Франківської області – 2614.

Рішення про утворення класів з інклюзивним навчанням приймається керівником загальноосвітнього навчального закладу з урахуванням освітніх запитів населення за умов наявності необхідної матеріально-технічної та методичної бази, відповідних педагогічних кадрів і приміщень, що відповідають санітарно-гігієнічним вимогам. Для забезпечення ефективності навчально-виховного процесу наповнюваність класів з інклюзивним навчанням має становити не більш ніж 20 учнів, з них одна-три дитини з розумовою відсталістю або порушеннями опорно-рухового апарату, або зниженим зором чи слухом, або затримкою психічного розвитку тощо; не більш ніж двоє дітей сліпих або глухих, або з тяжкими порушеннями мовлення, або складними вадами розвитку (порушеннями слуху, зору, затримкою психічного розвитку), або тих, хто пересувається на візках [5].

Навчання у класах з інклюзивним навчанням здійснюється за типовими навчальними планами, програмами, підручниками та посібниками, рекомендованими Міністерством освіти і науки України для загальноосвітніх навчальних закладів, у тому числі за спеціальними підручниками. Передумовою забезпечення успішності навчання дитини з особливими потребами в загальноосвітньому закладі є індивідуалізація навчально-виховного процесу, що виражається у плануванні індивідуальної програми розвитку, яка має на меті: розробку комплексної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами; пристосування середовища до потреб дитини; надання додаткових послуг і форм підтримки у процесі навчання; організацію спостереження за динамікою розвитку учня [2, с. 24].

Навчально-виховний процес у класах з інклюзивним навчанням у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється відповідно до робочого навчального плану школи, складеного на основі Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених Міністерством освіти і науки України, з урахуванням потреб учня та особливостей його психофізичного розвитку. Для дітей з особливими освітніми потребами при інклюзивній формі навчання на основі робочого навчального плану школи розробляється індивідуальний навчальний план та індивідуальна навчальна програма з урахуванням рекомендацій психолого-медико-педагогічної комісії. Індивідуальний план розробляється командою педагогів і фахівців та об'єднує їхні зусилля з метою розробки комплексної програми роботи з дитиною і, водночас, визначає, які саме з них надаватиме кожний фахівець. Батьки є активними учасниками розробки індивідуального плану, який визначає необхідні адаптації/модифікації та слугує підґрунтям для подальшого планування і організації навчальних занять [6].

До особливостей формування пізнавальних процесів кожного учня, який потребує індивідуального навчального плану, адаптуються (процес навчання, тобто визначаються форми, методи, технічне й методичне забезпечення навчального процесу, а також забезпечуються зміни фізичного середовища) та модифікуються (тобто вносяться зміни до понятійної сутності навчального матеріалу, його змісту, форм та методів навчання) стандартні навчальні плани, програми, методичні рекомендації, конспекти уроків, створюються індивідуальні навчальні програми, які є основою для навчання дітей з особливими освітніми потребами [4, с. 76].

У Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» зазначається, що особистісно орієнтоване спрямування навчально-виховного процесу забезпечує асистент учителя, який бере участь у розробленні та виконанні індивідуальних навчальних планів і програм, адаптує навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей дітей з особливими освітніми потребами [5]. Введення посади асистента вчителя до Переліку посад педагогічних і науково-педагогічних працівників дало можливість забезпечити конституційні права і державні гарантії педагогічних працівників, які працюють у школах з інклюзивним навчанням на посаді асистента вчителя, передбачені для педагогічних працівників, які працюють з дітьми, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку. Посаду асистента вчителя внесено до Типових штатних нормативів загальноосвітніх навчальних закладів із розрахунку 0,5 ставки на клас [3].

Особливістю навчально-виховного процесу в умовах інклюзії є його корекційна спрямованість, яка передбачає медичну, педагогічну, психологічну і соціальну допомогу. Однак сьогодні загальноосвітня школа ще не готова надавати весь комплекс медичних, корекційних і психолого-педагогічних послуг, яких потребують діти з особливими потребами. Принципово важливою у даному контексті є продумана державна політика, яка має базуватися на оптимізації процесу інтегрування учнів з особливими потребами у загальноосвітній простір і враховувати науково-методичні підходи впровадження інклюзивної освіти, до яких належать: розроблення відповідної нормативно-правової бази, що закріплює правові засади здобуття освіти в різних формах особами з особливими потребами; здійснення спеціальної підготовки і перепідготовки педагогічних

кадрів; надання консультативно-інформаційної підтримки педагогам і адміністрації загальноосвітнього закладу, в якому навчається дитина, та її батькам; розробка й подальше удосконалення навчально-методичного забезпечення; залучення місцевої громади до вирішення питань інтегрування дитини з особливими потребами у соціокультурний простір; залучення батьків до навчально-виховного процесу на партнерських засадах, співпрацю з громадою та підтримку ініціатив громадських і батьківських організацій.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, інклюзивна освіта на шляху становлення в нашій державі переживає чимало труднощів, до яких належать невідповідність педагогічних кадрів до роботи з дітьми з особливими потребами у загальноосвітній школі, недостатній ступінь розвитку нормативно-правової бази, неналежне додаткове фінансування інклюзивних закладів, низький рівень навчально-методичного забезпечення. Разом з тим процеси інтегрування дітей з особливими потребами в загальноосвітні навчальні заклади набувають поширення в Україні, що вимагає підвищеної уваги суспільства і держави до навчання особливих дітей на засадах підтримки, гуманізму і толерантності.

1. Будяк Л.В. Організаційно-педагогічні умови інклюзивного навчання дітей із порушеннями психофізичного розвитку в загальноосвітній сільській школі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. : 13.00.03 / Л.В.Будяк. – К., 2010. – 20 с.
2. Інклюзивна освіта від А до Я : poradnik dla pedagogiv i batkiv / uklad. N.V.Zaerкова, A.O.Treityak. – К., 2016. – 68 с.
3. Луценко І. Правові аспекти запровадження інклюзивної освіти в Україні / І.Луценко // Особлива дитина : навчання і виховання. – 2014. – № 4. – С. 8-17.
4. Основи інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник / за заг. ред. А.А.Колупаєвої. – К. : «А.С.К.», 2012. – 308 с.
5. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 р. № 872 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF>
6. Про організаційно-методичні засади забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами : Лист Міністерства освіти і науки України від 08.08.2013 р. № 1-9-539 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/other/36815/>
7. Швед М. Основи інклюзивної освіти : підручник / М.Швед. – Львів : Український католицький університет, 2015. – 360 с.

Reference

1. Budiak L.V. Orhanizatsiino-pedahohichni umovy inkluzivnoho navchannia ditei iz porushenniamy psykhofizychnoho rozvytku v zahalnoosvitnii silskii shkoli : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk. : 13.00.03 / L.V.Budiak. – К., 2010. – 20 s.
2. Inkluzivna osvita vid A do Ya : poradnyk dlia pedahohiv i batkiv / uklad. N.V.Zaierkova, A.O.Treityak. – К., 2016. – 68 s.
3. Lutsenko I. Pravovi aspekty zaprovadzhennia inkluzivnoi osvity v Ukraini / I.Lutsenko // Osoblyva dytyna : navchannia i vykhovannia. – 2014. – № 4. – S. 8-17.
4. Osnovy inkluzivnoi osvity : navchalno-metodychnyi posibnyk / za zah. red. A.A.Kolupaievoi. – К. : «A.S.K.», 2012. – 308 s.
5. Pro zatverdzhennia Porядku orhanizatsii inkluzivnoho navchannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.08.2011 r. № 872 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF>
6. Pro orhanizatsiino-metodychni zasady zabezpechennia prava na osvitu ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy : Lyst Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 08.08.2013 r. № 1-9-539 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://osvita.ua/legislation/other/36815/>
7. Shved M. Osnovy inkluzivnoi osvity : pidruchnyk / M.Shved. – Lviv : Ukrainskyi katolytskyi universytet, 2015. – 360 s.

